

0155

ԵԱԿ
344

№ 1359.

ՄԵԼԻՔ ՊԵՅԼԻՔՁԵԱՆ

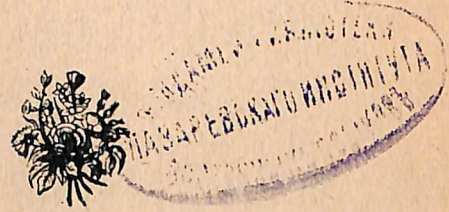
ս. Վ

2 000

ՆՈՐԱՎԷՊ

ԸՆԿԵՑԻԿԸ

1010
41035

ՏՊԱՐԱՆ

Յ. ՄԱՏԹԻՈՍԵԱՆ

Թիւ 27, Ֆինանսնախար եօզուշու, Կ. Պոլիս.

1895

3518

Ը Ն Կ Ե Ց Ի Կ Ը

Ա.

ԽՐԼԱՎՈՒԶ ԿՆԻԿԸ

Գլուխը ծածկուած տանձաձև սև
Ճօրօգով մը, զոր մեր վաթսուներկ
ները միայն գիտեն կապել, դէպի ետին
սրածայր, սև փայլուն գլխով գնդա-
սեղներ հոս հոն սփռուած, սև շահօռաֆի
չըջաղգեստ եւ չփակ հագած, ուսերէն
մինչև ոտքերը տարածուող նախադարեան
սև ցփսի մը տակ, ոտքերն ալ ամ-
փոփուած ձերմակ գուլպաներու մէջ ո-
րոնք կը վերջանան միշտ մէկ կողմ ծըռ-

29-343

344-2003

մեկած կիսակօշիկներու վրայ : Աս է առ հասարակ երեւոյթն այն 55-60 տարեկան՝ եւ ստէպ այրի կնոջ, որ ամէն թաղ կ'երևի, ամէն փողոցէ կ'անցնի, ամէն տուն իրեն առջեւ բաց է : Ուր որ մտնէ՝ բարձրաստիճան հլւրի պէս կ'ընդունուի . տան օրիորդը մասնաւոր նազանքով կը բերէ իրեն անուշ, ապա սուրճ, ապա օշարակ, տանտիկինն ալ պատկառանքով կը կենայ անոր առջև, և իր տունն որ մտնէ ան, կ'ելեկտրականայ, ձայները կը դադարին, ինչպէս որ կ'ըլլայ երբ վարժապետը դասարան մտնէ : Յած կը խօսի ինք, կրկնակ ակնոցովը շեշտակի ղններով օրիորդը, կը հաւնի, կը զմայլի, կամ դիտողութիւն կ'ընէ, — աչքը քիչ մըն ալ խոյի ըլլար նէ, — պօյր գէշ չէ արմա մաւաշաշահ երէյի լեցունկէկ է, և այլն : Վերջապէս տիկնոջ հետ գլուխ գլխի խօսելէ ետք թուղթ ու գրիչ կը բերուի, բայց ինք գրել չի գիտեր, ուստի տանտիկինը, եթէ գիտէ, և սովորաբար օրիորդը ինք կը գրէ, Իճատիէ Թաշփո-

ղոց թիւ 3, Օհան աղա Ծուիկեանի աղջիկը Մարիամ . . .

— Ի՞նչ ալ անուշ անուն՝ կը միմնջէ անծանօթ կինը և կը մեկնի :

Այդ կինը կը շարունակէ իր յանկարծական այցելութիւնները թաղէ թաղ, տունէ տուն, և օր մըն ալ կը տեսնէք զինքը մէկ երկու վայելազգեստ կիներու հետ ընտրեալ կառքի մը մէջ բազմած՝ միշտ կը խօսի իր յատուկ ոճով, սրամաբանութեամբ, ճարտասանութեամբ որոնք բնատուր են իրեն . և . . . և . . . քանի մը օր վերջ ալ լրագրի մը «նշանախօսութիւն» բաժնին մէջ կը կարգաքապագայ ամուսնութեան մը կապակցութիւնը :

Ահա սա է սոյն կնոջ, Եղիսաբէթ տոտի պաշտօնը, կազմակերպել ընտանիքներ, միացընել իրարու այր ու կին զորս սակայն դեռ կը պնդենք թէ պէտք է մի միայն սէրը միացընէ : Այդ կիւնն եւ իր նմանները գործնականապէս կը ծառայեն ընկերութեան, իբր շարժուն գործակալութիւն, և գիտեն իրենց լեզ-

ուով համոզել ամենէն աւելի դժուարահաճ այրերն և ամենէն աւելի բարձրամիտ աղջիկները, կ'այլափոխեն ոմանց աչքերուն գեղն ու գոյնը, ուրիշներու մտքի փայլն ու սպիտակութիւնը կը շինեն վէնիւսեան հրաշալիք, շատերուն կը վերագրեն նիւթական դանձեր զորս երբեք չեն ունեցած, և վերջապէս գեղջելով, աւելցընելով բարեմասնութիւնները՝ երկու կողմերը կը միացնեն իրարու. ասկից աւելին ընել ո՛չ լրագիրներու խմբագրականներ և ոչ ալ քարոզիչներու յարատե յորդոյները չեն զորեր երբէք: Խշարձող կիներ մեր ընկերութեան գէթ ստորին և միջին դասուն մենտորը եղած է, և դեռ պիտի մնայ երկար ատեն, մինչև որ սրտերը իրար գտնելու և միանալու լաւագոյն միջոց մը գտնեն: Հոս չմոռնանք նաև տէրաէրները, որոնցմէ շատեր ֆոնիշուրանս կ'ընեն խշարձող կնոջ, իրենց տաներէցութեան հանդամանքը գործածելով ի նպաստ իրենց ծուխերու աղջիկներուն:

— Արմիկ տուտու, աչքդ բաց ի՛րեն

տղադ կարգէ, ալ մաշալլահ մենձձեր է, տահա անոր կէսը չարժող տղաքը զաւկըներու տէր են:

— Աղէկ աննա, Եղիս տուտու, հիմակուան աղջիկներուն ինքան կ'ըլլայ մի, տղաս կ'երեմ սէյի կը վախնամ:

— Էյ ես ալ ինչո՞ւ եկայ, ատոր ճար մը գտնելու. ծառքիս տակը շատ միևնառպէթի աղջիկ մը կայ, տարիքը 18 էն վար է վեր չէ, մազերը սրբունա, աչքերը ըսես էյա, պոյն ալ օրբա, երեսներ մը ունի էյնա. խույը խուզի է, խուզի, ես տահա ատ աղջկան բերան բանալը չեմ տեսած, եկու աս մի փախցնէր Տէ . . . : Եղիս տուտու քիչ մըն ալ կը ճոխացնէ իր դրուատիքին ճառը, զոր ինքը միայն գիտէ արտաբերել այնպիսի լեզուով մը, որն որ կաշկանդուած չէ բնաւ խղճի և ուղղամտութեան պայմաններու տակ, լեզու մը որ վայրկենապէս կը տարբաղադրէ կարծես, առարկային մարմնական և հոգեկան ամէն խաւերը, կը շինէ հրեշտակ կամ սատան, իր շահուն համաձայն միշտ:

Դեռ շատ ու շատ մանրամասնութեանց մէջ մտաւ և յաջողեցաւ համուզել բարեմիտ պառաւր իր տղուն Մեսրոպի համար աղջիկտես երթալու հինգշաբթի օր, հանդիպելով Ղալաթիոյ Ս. Փրկչին, որուն անձուկ մատուռը ստէպ կը լեցընեն ճշմարիտ հաւատացեալներէ աւելի, սակարանի խաղացող այրեր և աղջիկներն կարգելու հետամուտ մայրեր, իւրաքանչիւրն իր աշխարհային գործերուն յաջողութիւնը խնդրելով Ս. Փրկչէն որ այնքան բացորոշ պատուիրած է մեզ միմիայն զերկնայինս հայցել իրմէ :

Արմիկ տուտու գնաց ծնրադրեց հոն, իր սրտաբուղիս աղօթքով խնդրեց Ամենափրկչէն՝ առաջնորդել զինքն ի բարին, ու այսպէս գտնել հարս մը, որ գոհ ընէր զինքն և երջանիկ իր տղան : Իսկ իր քովն ոչ նուազ ջերմեռանդութեամբ կ'երկրպագէր Եղիսաբէթ՝ խնդրելով անշուշտ նոյն Ս. Փրկչէն, որ սոյն միամիտ պառաւին աչքին քաղցր ու յարմար երեւցնէր անձանօթ աղջիկը որ և ոչ մին ունէր այն բարեմասնութիւններուն ու

րոնք անհրաժեշտ են ամուսնութիւն մը երջանկաբեր ընելու համար : Էհ, Եղիս մէկ տեսակէտ ունէր միայն, յաջողցնել և վարձք ստանալ, ալ ինչ փոյթ իրեն ամուսնացողներուն ապագան, դժբաղդութիւնը, երջանկութիւնը. ընկերական շատ բարձր հարցեր են ատոնք, զորս երբեք մտքէն չէ անցուցած, և արդէն միտքն ալ կարող չէր բնաւ ըմբռնել այդ կարգի խնդիրներ :

Վերցուցէք մէջտեղէն այդ Եղիս տուտուները և կամ տուէք իրենց սիրտ, խիղճ եւ ուղղամտութիւն. այն ատեն կարող էք վերցընել Դատաստանական Խորհուրդն ալ որ նոր օրակարգ երբեք չպիտի ունենար :

Բայց այդ ալ ընելէ առաջ հարկ է անշուշտ բարքերն ուղղել եւ չթողուլ այնպէս, ինչպէս կը պատկերացընէ սրբամիտ Երօժ, Մարտիրոս աղան Մօտա տանելով աղջիկտես :

Բ.

ՀԱՐՍԻՆ ԼԵԶՈՒՆ

Այն երանելի ժամանակները, ուր, հայրը տղուն հաշուին կ'աշխատէր, մայրը զաւակին համար աղջիկ կը տեսնէր ու կ'ընտրէր, մանչն ալ այս ընտրութենէն միշտ դո՛հ ու երջանիկ կ'ըլլար, չգիտեմ ի՛նչպէս, հարսնիք մը եղաւ Հաճի Թովմաճան աղային տունը, ժամանակին յատուկ ճոխութեամբք և փայլով: Եւ որովհետեւ այն ատենները, մեր մէջ դեռ մտած չէր հարսանեկան ճամբորդութիւնը, փեսան՝ Մեսրոպ աղա Մուրովեան, երկուշարթի շուկայ լծաւ և այն օրը խահվէճին աղէկ բարա կտարեց նոր փեսան խանութին մէջ շնորհաւորելու եկողներուն սուրճ հասցնելով:

Ըստ երեւոյթին, չկար պատճառ մը

ենթադրելու համար թէ այդ ամուսնութեան գործին մէջ, Եղիս տուտուի առած միջնորդչէքը հեղալ չէր: Իսկ Արմիկ հանրմ արդէն իր ըրած ընտրութեամբք իմաստուն կնիկ մը ըլլալուն ապացոյցը տուած էր: Իրաւ է որ Մեսրոպի ախար երեւոյթը ուշադրութիւն գրաւած էր տնէն դուրս, և մանաւանդ դրացի շաղակրատներու շրջանակին մէջ, բայց բարեմիտ կեսուրը ատոր պատճառ կ'ենթադրէր ուրիշ շատ բաներ, իմիջի պլոց հարսնիքին ծախքերու մասին հօրու տղուն միջև պատահած վէճը: Պառաւը իրաւունք ալ ունէր, վասն զի հարսը, չգիտեմ ինչով երախտապարտ իր կեսրոջ, հարսանեկան պարտականութիւններուն մէջ այնպիսի փոյթ ու եռանդ կը դնէր որ Արմիկ հանրմ կ'ըլլամայէր, եւ հոգիին խորէն փառք կ'ուտար որ Ս. Փրկչին ուխտազնացութեամբք այսպէս շէնթնորհի հարս մը ձեռք անցուցած էր:

Երբ տարեկից կ'իներու խումբ մը խնդակցութեան կուգար իրեն, ինք ան-

կիւնը սէգ դէմքով մը նստած, — ասո-
ւր ծեր գառակներուն որ Մարիամիս
պէս հարս մը առնեն, — կ'ըսէր, և կը
սկսէր պատմել ամենուն թէ, հարսը
ինչպէս առտուն կանուխ կ'երլէ, ինչպէս
ծառային չթողնելով, սուրճը ինք կ'եփէ
ինչպէս էրկանը զգեստները կը մաքրէ,
պատուհանին առջեւ չի նստիր, ինչպէս
իրիկունները պարնտառին ձեռքը կը
պազնէ, ինչպէս ամուսինը դեռ չի հա-
սած, տան դուռը բանալ ու տպրակը
ձեռքէն առնելը մէկ կրնէ... դեռ շատ
ու շատ բարեմասնութիւններ որոնք, ա-
ւաղ, այժմ թերութիւններ են, բայց
այն ատենները անոնք կը բաւէին կեսուր
մը գոհ և փեսայ մը երջանիկ ընելու :

Եկու տես որ այդ ամենը առանց
զնահատուելու կը մնային որովհետեւ
հարսը ամսէ մը ի վեր դեռ բերանը չէր
բացած, անշուշտ ամօթխածութեան և
պատկառոտութեանը պատճառաւ : Եւ
երբ խօսքը այս կէտին վրայ կուգար,
Արմիկ հանրմ իր փառասիրութեան գա-
զաթը հասած, — փառք քեզ Աստուած :

փառք քեզ, պերան ունի լեզու չունի,
կը գոչէր :

Անցան այսպէս չորս հինգ շաբաթ
և նոր հարսը այն յամառ լռութիւնը
բնաւ չի խզեց, թէեւ պարնտատ ու
կեսուր հրաման տուած էին խօսելու :
Մեսրոպ աղան այս անտանելի վիճակը
գիշեր ցերեկ անիծելէ զատ քանի քանի
անգամ փորձեց սենեկին մէջ առանձին
խօսք մը խել Մարիամի բերնէն, բայց
հնար չեղաւ :

Իրիկուն մը, քանի մը բարեկամներ
թաղին գինետան մէջ Մուրովեանի հետ
մէկ քանի ժամ կոնծած ըլլալով, այդ
դլխու տաքութեան ատեն, նոր փեսան
իր սրտին ցաւը չի կրցաւ պահել, և
որովհետեւ ցաւ մը յայտնել կէս դար-
ման գտնել է, երիտասարդ մը գաւա-
թը պարպելով :

— Ասա՛ն, դուն ալ ըսաւ, ատ ալ
սէր՛ս է, մերն ալ ատանկ ըրաւ, մինչև
որ իրիկուն մը ճարս հատած « ես վաղը
դուրս պիտի երթամ, բանի մը պէտք
ունիս նէ ըսէ » ըսելուս պէս, սկսաւ լսլ

և ապա, ինչո՞ւ . . . մի երթար . . .
Ճարան ըսաւ :

Մուրովեան թէեւ բաւական լրիկ,
միտքը պահեց այդ վարպետութիւնը և
նոյն իրիկունը իսկ դործադրելու առա-
ջադրութեամբ, տուն երթալով ուղղակի
խուցը ելաւ, հարսն ալ իրեն հետ :

— Խրախ գլուխս կը ցաւի կոր,
ըսաւ, վաղը դուրս պիտի երթամ, երբ
դառնալս չգիտեմ . . .

Մարիամ տխրեցաւ, և այդ, անշուշտ,
խօսելու նախագուշակ մը ըլլալու էր :

— Մեծ բարքօս հո՞ւ է յարեց
Մեսրոպ :

Մարիամ լուռ մնաց :

— Մայրս վաճն է, կերակուր կերսփ :

Պատասխան չի կայ :

— Քա, Մարիամ, չի խօսին :

Լուռութիւն, միշտ լուռութիւն :

— Քա բեղքե՛մ ես, ի՛նչ ես . . . :

— Է՛ . . . Է՛. դո՞ւ, դո՞ւ . . . դու-

տին . . . ալ թի . . . թի, . . . թիդդ . . .

մէ . . . մէ . . . մենձ է, թոթովեց հարս-

նուկը, և այդ անդրանիկ, երկար, չա-

փազանց երկար պատասխանին առաջին
վանկը միայն բաւեց՝ երեւան հանելու
սա երկու ամենադառն իրողութիւնները,
թէ, հարսին լեզուն չափազանց թոթով
էր, իսկ լպիրշ համարձակութիւնը զգուե-
լի և անուղղելի :

Կան փիլիսոփաներ որոնք կը պնդեն
թէ մեր կեանքին ամէն դժբաղդութիւն-
ները յառաջ կուգան կնիկներուն լեզու
ունենալէն : Մեսրոպ աղան այդ գաղա-
փարէն չէր բնաւ և նոյն պահուն իր
դժբաղդութիւնը վճռուած զգաց Մա-
րիամի բեկբեկուն լեզուովը, թէեւ ան-
դին Արմիկ հաւնջով միշտ կը կրկնէր,
փառք Աստուծոյ, հարսս շեզու ունի
բերան յունի :

Հակառակ Արմիկ հանրմի գոհու-
նակութեան, Մեսրոպ սա համոզումը
կազմեց թէ ոչ Աստուած, ոչ օրէնքը ոչ
ալ խելքը կը ներէր որ ինք կապուած
մնար ցկեանս էակի մը հետ, որ կոչում
չունէր իւր կեանքը քաղցրացնելու, զին-
քըն սփոփելու, իր տունը իրեն դրախտ
մը շինելու : — Անշուշտ իւր յուսախա-

փութեան համար նախ ինքն էր պատաս-
խանատու . եթէ սակայն այն ժամանակի
սովորոյթք, որք օրէնքներէ աւելի կազ-
դեն մեր վրայ՝ և անդիմադրելի են,
ամէն հասարակ մահկանացուներու թոյլ
տային տեսնել ու լսել ընտրելի հարսը,
ահա պատասխանատու կը մնար Եղիս
տուտուն, ժամանակին հերոսը :

Մերովայ իր կողակցին մէջ չ'գտնե-
լով ուրիշ սիրտ մ'ալ ուրիշ հոգի, և
ուրիշ բերան, առանձին մնացած զգաց
ինքզինք, և այնպէս ապրեցաւ դառնու-
թեան մը մէջ որ սփոփանք չ'ունի : Ե-
կեղեցին կապած էր զիրենք ընդ միշտ,
և ինք այդ կապը քակել չի փորձեց,
մինչև որ ճակատագիրը եկաւ հաշտեցը-
նել օրէնքն ու անհատական իրաւունքը :
Չ'գիտեմ՝ քանի տարիներ անցած էին երբ
Մարիամ, ոչ թէ Մերովայի, այլ կերու-
ջը թևին մէջ հոգին աւանդեց, չ'կարե-
նալով հասկցնել իր վերջին խօսքերն, և
վայելել գոնէ օրհասականի յատուկ այդ-
յետին հաճոյքը . վասն զի լեզուն ար-
դէն բեկբեկուն, ժանտատէնդի բուռն

344 2003
 1010
 41035

ազդեցութեան տակ անհնար կընէր ար-
տասանութիւնը : Խեղճ կնոջ այդ ա-
կամայ դաղտնապահութեան համար
Մերովայ երախտապարտ էր, թէ չէ օր-
հասականը պիտի յայտնէր իր վիշտը,
իր սրտին մորմոքը . ամուսնոյն գաղտ-
նիքը, անհաւատարմութիւնը :

Սուգի սովորական ժամանակէն քիչ
վերջ . Սրմիկ տուտուի տղան կը պսակ-
ուէր, այս անգամ ա՛լ ինքն ընտրելով
այն որ արդէն իւր կենաց դառնութեան
ատեն ապացոյցներ տուած էր իրեն թէ
ունի ամէն հանգամանգ զինքը՝ երջանիկ
ընելու : Այս երկրորդ ամուսնութեան
համար միայն Սրմիկ հանրմ՝ դժգոհ էր
— անանկ աննման հարսէ մը զատուելէ
վերջ ուրիշին ինչպէս կրնար համակրիլ :
Իսկ Եղիս տուտու ինչ երեսով կրնար
միջամտել Մերովայի նոր ընտրութեան,
քանի որ առաջնոյն մէջ կատարած դերը
եղեռնագործութեան գոյն ու հետեւանք
ունեցած էր : Տուտուներու չրջանակին
մէջ տարածայնելով թէ Մերովայ իր
նոր կնոջմէն տարի մը առաջ ունեցած

զաւակը ստնտուի քով պահած էր ,
վրէժ մը կը լուծէր Մեսրոպէն , վասն
զի չար սիրտերուն գերազանց հաճոյք
մ'է անուանարկել մէկը զոր չեն կրցած
անհազ ու անարգ շահուն զոհ շինել :
Թէև Եղիս տուտու անհիմն զրպարտու-
թիւն մը չ'էր ըներ : —

Գ.

ԿԱՂԱՆԴԻ ՆՈՒԷՐ ՄԸ

Կաղանդն, ինչ որ ալ լինի իւր պատ-
մական ծագում, իրողութիւնն այն է որ
ամենուրեք ընդհանուր ուրախութեան
եւ բարեբաստութեան առանձնաշնորհն
ունի միշտ : Դեկտեմբերի 15 էն սկսեալ
ամէն ոք, նուիրատու թէ նուէրընկալ,
ծեր թէ տղայ, այր ու կին, կ'զբաղին
լոկ ընտրութիւններ ընելու և ապա գը-
նումներ կատարելու : Շաբաթէ մ'ի վեր
ոչ ոք չուկայէն ուղղակի տուն կը դառ-
նար ըստ սովորութեան. Չափնափնրարէ
չարչրոններն արագ արագ կ'իջնէին Պա-
լըք-Բազար, ուր մրգավաճառ Առնապոսֆ,
փողոցին երկայնքն իրենց կողովները
չարած, Ամասիայի գոյնզգոյն խնձոր,
Պրուսայի խոշոր շագանակ, Եաֆայի գե-

ղատեսիլ նարինջներ և այլ ամէն տեսակ պտուղներ կը վաճառէին այն անցորդաց, որոց շատերն, հնայ պարպակեր, աւանդական սպիտակ տապակներու մէջ լեցնելով այդ ամէնն, ոմանք ևս — թուի թէ ասոնք աւելի նոցր ժամանակի հայրեր — տոպրակի տեղ ջանքաւ ի ձեռին, շոգեխաւ կ'շտապէին : Ի Եէմիշ-Իսկէյէ գնողք աւելի բազմաթիւ և տոպրակներն աւելի մեծ ու աւելի գերուկ էին . կարծես ամէն ոք սոքն նախատեսած, տունը պտղօք լեցնել եւեթ կը խորհէր : Եթէ արք ի Պոլիս կը հոգային այդ մեծ աւուր մթերքը, զոր մարդկան անյագ ստամոքսն պիտի անհետացնէր փութով, կանայք ևս, մեծ մասամբ ի Բերա, ի տես բիւրատեսակ առարկայից, հետաքրքրական նորութեանց, սիրուն այլ սուղ խաղալիկներու, ընդերկար վարանելէ յետոյ, վերջապէս մին զմիւսն կընտրէին, և երբ երեկոյին յոգնած տուն կը դառնային փոքր ու մեծ բաւէրներով, զոգցես ամէն ոք ազոնց մէջ կը նկատէր Կաղանդի ուրախութեան տարրն : Ամէն

տան մէջ սկսած էր անուշապուրի, բէրքէի, գէրսէի պատրաստութիւնն որ մանաւանդ Հայոց յատուկ է . տան աղջիկունք մեծ հոգ ունէին զատելու պտղոց տեսակներն և ապա պնակներով շարելու սեղանի մը վրայ . աղայք, որ պտղոց անուղղայ գողերն ու սիրահարներն են միշտ, այդ մրգալից սեղանի շուրջ ի պատկառ կը կենային, Կաղանդէն առաջ պտուղ չ'ուտելու տեսակ մը պահք բռնելով : Այսպէս երբ 1890ի վերջին աւուր վերջին ժամն հնչեց, արդարև հոգեգրաւ էր տեսնել այն խինդն ու ցնծութիւն որ կ'իշխէր աղքատին խրճիթին ու հարստին ապարանքին մէջ, Կաղանդի սեղանի շուրջ : Մեծ ու փոքր նուէր կ'ըստանայր և նուէր կը տար . « շնորհաւոր նոր-ճարի և բարի Կաղանդ », այս միայն կը լսուէր ամէն տեղ, և ամէն կողմանէ, խոստովանինք սակայն թէ այդ ընդհանուր հրճուանաց իբր խրախոյս օղին ու գոնեակն ձեռքէ ձեռք կը շրջէին : Կաղանդի ստղէն օխորր ռախիի օրն էր, այլ այժմ օխորրն ալ գօնեաք աւելցած, ալ աւելին ոչ ոք կը

հաշուէր, և կամ ոչ որ կարող էր հաշուել: Այսպէս թէ այնպէս, դեռ 15 օրէ ի վեր անցած է այդ մեծ տօնն առատութեան, ցնծութեան և նուիրատուութեան, ոյր յիշատակն ամենաքաղցր տպաւորութեամբ կը յիշեն անշուշտ ընթերցողք, մանաւանդ ընթերցուհիք, իմ մտքէս ալ չեղներ հաճի Մատթէոս աղայի բնակարանն, ուր թերեւս 20-30 տարիէ ի վեր ոչ կաղանդ մտած էր եւ ոչ իւր պատրաստութիւններն: ՆուպարՇահնազարեան վարժարանի քանդուած շէնքին մօտ, Հալըճօղլուի բարձանց վրայ անյիշատակ ժամանակէ հազիւ կանգուն մնացած տան մը, որոյ մեծ ու լայն սրահներն ձմրան սաստկութեան և տեւողութեան տեղի տալով հետզհետէ պակասած էին տան ամբողջութենէ, ստորնայարկի մէկ խուցն դեռ կը պահէր չորս որմեր, յորոց սակայն դեկտեմբերի սաստկաշունջ հոգն և սառուցիչ ցուրտն անարգել ներս կը թափանցէին, այսպէս խուցն պահելով ամէնաառատ օդառութեան մէջ, ինչ որ սակայն առողջապահիկ չէր ի հարկէ

տարւոյն այն եղանակին, յորում ամէն որ կը փարի հրոյ: Ահա այդ կիսափուլ խցիկի մէջ կը բնակէին տէր եւ տիկին հաճի Մատթէոս. այրը մօտ 70 տարեկան, տարիքին ամէն անկարողութեամբն օժտեալ. կիներն Աննա 65 գարուններ տեսած՝ այժմ արեւն անդամ տեսնելու գրեթէ անկարող: Սա՛ն մնակալ մը, որու մէջ մտխոյ կոյտն նշան մ'էր և եթ թէ իբր 30 ժամ առաջ կրակն եւս գոյութիւն ունեցած եւ հազիւ մի քանի աղօտ կայծեր թողած էր անդ, իբր հուր եւ իբր լոյս միանգամայն, այդ սա՛ն մնակալն, այն հիւղակի կարասեաց ամենէ թանկագինն, կը բաժնէր կամ կը միացնէր սոյն երկու թշուառ ծերունիներն, որք կորաքամակ ու լուին կը դիտէին արդէն շիջած հրոյն մոխիրն ու վերջին կայծն, պատկեր՝ իրենց մօտաւոր ապագային: Սառուցիկ մթնոլորտէն պատապարուելու համար ի զուր միմեանց վրայ կը ծածկէին մաշած ու պատառուն վերարկու մը, որ շատ վաղուց կը ծառայէր իրենց նաևս իբր վերմակ: Եւ ահա

մէկ ժամէ ի վեր արեգակն , թշուառին այդ աստուածատուր լոյսն ու ջերմութիւն , հեռացած էր արդէն հորիզոնէն , գուցէ խաւարին մէջ անտեսանելի թողլոյ համար թշուառութեան սոյն տեսարանն : Հաճի Մաթիկ ու կողակիցն , որոց հէդ ստամբքսն ոչ երբէք ծանրաբեռնուած՝ այլ մանաւանդ ընդ երկար ծօնապահութեան իսկ վարժ էր՝ պատճառ չ'ունէին դանդաւորու ճակատադրին դէմ թէ ընդհանուր ուրախութեան , լրացող տարւոյն այդ վերջին օրն եւս քսան ժամու անօթութեամբ կը տօնէին : Այլ սիրտ մը որչափ ալ ընտելանայ թշուառութեան և հոգին համակերպի զրկանաց , մարմինն անկարող է նոյնքան ընդ երկար տոկալ ու մնալ :

— Ախ Աննա , ըսաւ Մաթիկ աղա , ի՞նչ աղէկ կ'ըլլար որ ողորմած հոգի հայրդ ձեռքէդ բռնէր քեզ ծովը նետէր սէ ինձի չ'տար , աճապ խենթ էիր քի ան ատեն ինձի ուշմիջ եղար , տես հիմակ ՚ինձի հետ անօթի կը դողաս ու իմ ալ ճիցերս փառչս փառչս կ'ըլլայ :

— Ճանրո՛ւ ինչ կը ճողկահասիս , գոչեց կինն , Աստուած ասանկ կամեցեր է , որո՞ւ մտքէն կ'անցնէր քի մեր զաւկները մենէ առաջ պիտի մեռնին , ֆօշեռայիև աչքը քեօռնայ :

— Կնիկ աղէկ ասնես , չեյտես քի ալ մենք կենձ չենք , սա չարչարանքին կրնանք մի դիմանալ , ինչ կ'ըլլար պարէ ձգէիր սէ եկեղեցի երթայի գրուէի , հեշպէք մէկ քանի զրուշ կ'առնէինք , ասանկ անօթի չէինք տքներ :

— Ձէ , չէ , փառք տուր Աստուծոյ , գոչեց կինն , աւելի աղէկ որ անօթի նւնուառոյ մեռնինք սէ չ'ըսեն քի ամիրայի զաւակն եկեղեցիի դուռը կը մուրայ կոր :

Այս կարճ բանակուէ վերջ յորում ի յայտ կուգար նախկին սիրահարի զրդջումն և այդ հէգ կնոջ դեռ ջերմ անձնասիրութիւնն , լուութիւն տիրեց խցիկին մէջ , ուր արդէն խօսակցութիւն ու ձայն խիստ քիչ անգամ կը լուէին . Չար , չար . . . ձայն մը եկաւ Աննայի ականջին որ ի սկզբան ուշադրութիւն չ'ընծայեց , կարծելով թէ տան խարխուլ

մասերէն առկախ տատանող տախտակ մը և կամ պատուհանաց բեկորները կը ձայնէին սաստիկ հովուն բաղխմամբ . այլ այդ ենթադրութիւն ճիշդ չէր . զի ահա պահ մը վերջ աւելի ուժգին եղաւ ջար ջարքն . այս անգամ կասկած չկար, տան դուռը կը զարնուէր :

— Հաճի աղա, ինձի կորգայ քի տունն է, ըսաւ կինը . երթամ մէյ մը բանամ :

— Ճանրո՞ւ տեղդ նստէ կնիկ, տանաւ ուռնոսդ չե՞ս կտրեր, ո՞վ պիտի գայ մեզի . . . պէշիմ պախալին յրուսին է, վաթսուն փարա տալիք ունիմ ան կուզէ . . . ո՞ւսկից տամ . . .

Կինն ալ լռեց, բայց դուռը չի լռեց, ջար ջարքը սաստկացաւ, կինն ալ ոգեւորեցաւ և կրկնեց .

— Հաճի աղա սա դուռը բաց ցէ պարէ տղան ճամբէ :

Ծերունին ստիպուած ոտքի ելաւ և խարխափելով հասաւ հիւղակին այն մասը զոր կարող չենք գաւիթ անուանել, և դուռը բացաւ, բաւական դժուարութեամբ, վասն զի մատներն անզօր էին

փականքը վերցնելու : Այլ ու ձախ դիտեց դուրսն . ոչ ոք կար :

— Ախ կնիկ, ես քեզ չ'ըսի քի պօշ պան է դուռ բանալ, իշտէ հոռովի տղաքը Այ-Վաւիլ է ինչ է, կանչեն ցէ 10 փարա ալ մենէ առնեն ցէի դուռս ձեռք առեր ու թողեր դացեր են Եւ քիչ մնաց որ այս անգամ խստիւ յանդիմանէր կինը, զոր չափազանց փութաջան կը գտնէր, երբ դռան սեմին առջեւ գետնին վրայ ընդնմարեց անկերպարան առարկայ մը, սակառ ըսուելու չափ մեծ ու բոլոր . կնոջն օգնութեամբ դռնէն ներս հազիւ առաւ զայն և դրացի տան մը պատուհանէն ճառագայթած լոյսն՝ երեւան հանեց թէ պողօք լեցուն թիւրով ու ժապաւենեօք զարդարուն կաղանդի ճշմարիտ և պատուական նուէր մ'էր այն . արդէն շօշափեցին խոշոր նարինջներն ու խնձորներ անոր մէջ : Կինն ըսաւ թէ այդ նուէրը բերողն անպատճառ սխալ հասցէի հետեւած է, այրը պնդեց թէ մէկը զայն հոն թողած և մծտակայ տուն մը մտած

է պարզեւ ստանալու : Իսկ այր և կին համաձայնեցան թէ բնաւ իրենց զրկուած չէր այն թանկագին նուէրն : Յանկարծ հաճի աղային այքին զարկաւ կարմիր շղարչին վրայ սպիտակ տոմս մը , որ ի հարկէ պիտի յայտնէր թէ ո՞ր երջանիկ անուան ուղղուած էր սակաւը . կինն յաջողեցաւ ջրաի կտոր մը գտնել մառանին մէջ , ուր սովորաբար ոչինչ կը գտնուէր , և այր ու կին կարողացան կարողալ վերջապէս այդ տոմսը , սապէս :

«Առ Աննա տուտու , ամէն Նոր տարի
 «Նուէր մ'այսպէս անխախտ կը տրուի
 «Եթէ ներսիակեալ թանկագին առարկայն
 «Գիծով ու սիրով խնամէ մօր նման : »

Այ տեղի չկար թեքեհաւատութեան . նուէրն Աննային էր զրկուած . ուստի չորս ձեռքով բացին սակառն , ու մէջ տեղը տեսան փոքր ծրար մը , կարծելով թէ պիտտակ կամ կաղին կար անոր մէջ . այլ յանկարծ ճիչ մ'է արձակուեցաւ մէջէն , և նորածին մանկան մը տկար շարժմամբն մի քանի նարինջ դուրս ին-

կան ի մեծ զարմանս թողլով երկու ծերունիներն , որք կը մտածէին թէ այդ նորեկ էակն իրենց հետ թերեւս անօթութեամբ օր մը անշնչանալու սահմանուած է : Բայց վերջապէս Աննա , որոյ թշուառութեան պատճառն իւր ողորմասիրութիւնն էր եղած , հանեց մանկիկն սակառէն իւր գրկաց մէջ տաքցնելու համար : Հաճի Մաթիկ աղա , այն ատեն նշմարեց տակաւին խորը փոքր պարկ մը , հարիւր օսմ : ոսկի պարունակող :

Դ.

Յ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ը

Բովանդակ Խասգիւղ զիտէր ար-
դէն, լրագիր կարդացողներն ևս գուցէ
կը յիշեն դեռ թէ հաճի Մաթիկ-եւ կինն
Աննա 18... Կաղանդէն ի վեր աղէկ
կ'ապրուէին Հայրճօղուի բարձանց վրայ
խարխուլ տան մը մէջ որ ապա բաւական
նորոգուեցաւ: Բայց, նման աշխարհային
ամէն վիճակաց, սոյն ծերունեաց այդ
բարեբաստիկ կեանքն ալ երկար չի տե-
ւեց, մանաւանդ յորմէ հետէ կարդացինք
Մեծ. Գ... Թ... եանի մահուան գոյժն.
այդու հանդերձ իրենց բնակութիւնը
հաստատեցին ի Պէշիքթաշ Միւրվէր Սօ-
քաք թիւ 13 տան վերնայարկն, որպէսզի
Տիրան յաճախէ տեղւոյն Ազգ. վարժա-
րանն, որոյ շրջանն աւարտեց սորվելով

ամեն ինչ որ հարկ էր հասնելու այն բիւ-
րիցս երանելի պաշտօնին — իմա գրա-
գրութեան — զոր լրագիրք մեր ուսանող
սերնդեան մտատիպարն շինեցին. գրա-
գրութիւն՝ որ սակայն կը կայանայ այլոց
առատ շահերն հաշուելու և իւր սեպհա-
կան անձուկ հաշիւն ստէպ կորսնցնելու
մեջ: Տես որ Մաթիկ աղայի ալ բաղ-
ձանքն Տիրանը եւագրծի տեսնելն էր.
Եւ այդ իրականացաւ: Չգիտեմ որ թը-
ուականէ ի վեր մեծաեջ տումարաց մէջ
երկարաձիգ թուանշաններ կը փոխադ-
րէր, Մայր հաշուոյ մէկ զրուչի տարբե-
րութեան համար գլուխ կը ճաթեցնէր և
կամ թանկագին ժամեր կը զոհէր Օր-
հաշուի գումարներն ճշդելու: Այսպէս
թէ այնպէս Տիրան գրաւած էր վստա-
հութիւնն և համակրութիւնն իւր գոր-
ծատէր Մեսրոպէ Էֆէնտի Մուրովեանի,
արմտեաց և գաղթային բերքերու վա-
ճառական, որ իւր Սամոնի գործակալին
մահուամբ գնաց անդ իւր Ղալաթայի
վաճառատան ղէկն յանձնելով Տիրանի:
Այդ միջոցին էր որ Ռուսաստանէ

արմտեաց արտածումն պիտի արդիւուէր որով ապա գներն պիտի կրկնապատկուէին. այս նախատեսութեամբ 40,000 հէքթօլտար ցորէն ամբարեց Մուրովեան ի Կալաց, և կը պահէր, առանց ուրիշին, ոչ իսկ Տիրանի յայտնելու իւր զաղափարն : Օր մը Տիրան գրեց ի Սամսոն թէ Պ. Ռուպաթինի կուզէ գնել սոյն ապրանքն 36 ֆրանքի զնով և յոյս կայ որ եթէ մաս առ մաս ծախուի 1-2 ֆրանք ալ աւելի բռնէ :

Երեք օր յետոյ հետեւեալ հեռագիրն ստացաւ Տիրան, « Venez par details lettre lundi, Mouravian » (Վաճառեցէք մաս առ մաս, նամակ երկուշաբթի, Մուրովեան :) Եւ ըստ այնմ վաճառեց 40,000 հէքթօլ.ը եւ պարտքն խղճի մտօք կատարած սրտի մը գոհունակութեամբ տեղեկագրեց ի Սամսոն ճիշտ այն օրն որ Մուրովեան մեկնած էր անկից Մեսաժըրի « Թիկր » ու : Միւս կողմանէ հաճի Մաթիկ աղայի տան զըրկողական կենաց դառն յիշատակին հատարիմ այդ բարեսիրտ երիտասարդը

կը ջանար փութով քաղցրացընել սոյն երկու ծերունեաց մնացեալ կեանքն, ծնողասէր սրտի մ'ամէն գուրգուրանօք : Ինչ որ երբեմն աղքատութիւնն առած տարած էր տնէն, դրամն՝ վերանորոգութեան այդ մեքենայն՝ կը ընուր արդտակաւ, և տէր և տիկին Մաթիկ աղա երջանիկ էին : Տիրանի մէկ գաղտնիքն է, այլ պէտք է յայտնեմ այժմ սա ևս թէ իւր զգայուն սիրտն և բեղուն միտքն ոչ միայն Մուրովեանի ցորէններուն եւ ծերունեաց խնամոց նուիրած, այլ եւ դրացի աղջկան մը ներշնչած սիրով վառ էր միշտ. սէր անդրանիկ, որ է ամենէն անարատն և միանգամայն ամենէն անյաջողն : Օր. Նունիկ մտատիպարն էր այդ աղնիւ երիտասարդին, ալ ի՞նչ փոյթ թէ աչքերն խարտեաշ էին թէ սև համակ, սէրը տրամաբանութիւնն ի՞նչ ընէ : Կաղանդին նշան պիտի տար աղամանդեայ ապարանջան մը, զոր ընտրելու համար շատ սիրտ եւ շատ ժամանակ վատնած և սակայն վճարումն թողած էր Դեկտեմբեր 31ին, հաւանօրէն սա պատ-

ճառաւ որ նոյն երեկոյ պիտի ստանար անշուշտ կորիկ կաղանդչէք մը՝ Մուրովեան էֆէնտիէ որ «Թիկր» ուլ հասած տուն գացած էր ուղղակի, երեկոյնն գրասենեակ իջնել խոստանալով: Ուստի Ղալաթիոյ վաճառատան քաշածնեայք և առաւել Տիրան սիրտի տրոփ կսպասէր ու կսպասէր իւր գործատիրոջ գալստեան երբ հեռագիր մը մ'ստացաւ Վարնայէ, կարդաց «Ամալիա նաւաբեկեալ»: Ժպտեցաւ, 20 առ հարիւր առաւել արժէքով նախորդ օրն իսկ ապահովագրած էր «Լէվիտանս» ի, Մեսրովպ էֆէնտիի այդ նաւաբեռն (70,000 ֆրանք): Եւ Նիքոլին զրկեց «Լէվիտանս» ի գործակալին որ ապահովագրական մուրհակն բերէ, համաձայն այն նամակին զոր Տիրան նախընթաց օրն զրկած էր անոր Օհան ծառային ձեռամբ: Ժամն երեկոյեան տան և մէկ ու կէս էր արդէն, Նիքոլի նամակ մը բերաւ Տիրանին. ահա պատճէնն:

«Բացակայութեանս միջոցին բռնած ընթացքիդ տեղեկացած՝ կը հրամայեմ

որ ամէն ինչ թղթաբերիս յանձնես եւ այս ժամէն հեռանաս: Մ. Մուրով:»

Յարուածը այնքան անակնկալ եւ այնքան խիստ ու վճռական էր, որ միջոց չէր թողուր մտածելով գտնելու պատճառը, և կամ արդարանալու: Պաշտօնեայ մ'էր հոն Տիրան և գործին տէրը կրնար զինքը արձակել առանց երբէք ուշ դնելու անոր բացատրութեանց: Տիրոջ ու ծառայողի հարցն է այս որ դեռ շատ ուշ պիտի լուծուի: Յանձնեց ամէն ինչ Նիքոլիի եւ լռելեայն դուրս ելաւ վաճառատունէն ուր այնքան անճուրիւրաբար եւ այնքան եռանդով աշխատած էր:

Ի զուր ոսկերիչ Պետրոս կ'սպասէր ստանալու ապարանջանի արժէքն, ի զուր հաճի Մաթիկ և Աննա իրենց թոթով քայլերով ամէն ուրեք զիմեցին թէ ինչո՞ւ չէր գար Տիրան, ի զուր Օրիորդ Նունիկ սրտատրոփ տան դուռն կը բանար կարծելով որ Տիրանն էր... որ նոյն օրն իսկ իւր խօսեցեալն պիտի լինէր... ի զուր... ի զուր: Բուռն յուզումներն,

խորին վշտերն չեն արտայայտուիր, հոգիներ կանյայտին անոնցմով և չգիտցուիր ստէպ պատճառն զոր մնայիև իսանգարում և կամ սիրայիև անյաջողութիւն կ'ենթադրենք: Ո՞ր է Տիրան, ո՞ր է դեռ նա, մարդ չգիտեր:

Յունվար 3 ին գրասենեակ եկաւ Մուրովեան, աչքէ անցուց տումարները, պրպրտեց նամակաց ծրարներն և ապա ձեռք առաւ հեռագիրն. փայլակ մը անցաւ դէմքէն, սարսուռ լեցուց սիրտն. իւր հեռագիրն էր. *Vendez par détails lettre lundi: անիծեալ ելքտրականութիւն յեղաշրջած էր իմաստն vendez pas պէտք էր լինէր և ոչ vendez par. տարբերութիւնն փոքր էր, խիստ փոքր, ր փոխանակ s ի — այլ զնասն մեծ էր, չափազանց մեծ, գուցէ 8-10,000 ոսկի:*

Սակայն Տիրան անմեղ էր: Եւ մինչ վաճառականն կը խորհէր այս գժբազդ դէպքին վրայ, ծառան Օհան ներս մտաւ և — Աղա, աճ կ'ընես պզտիկ եաղլըռոթիև մ'ըրեր եմ, սիկորթաի աճէնթօին նամակը չաբաթ իրկուն

բօսան ձգեր և Սըվազ զրկուելիք նամակն ալ աճէնթօին օտան տուեր եմ:

Բան մը որ յերեւան կը բերէր թէ Տիրան ժամանակին ապահովագրած է « Ամալիա » ի բեռն — եւ սակայն Օհան իր պզտիկ եաղլըռոթով, 70,000 ֆր. կորսընցնել կուտար, ապահովագրական առաջարկն Սըվազ զրկելով: — Միւսիւ Մուրովեան բարի եկած էք. ըսաւ, տան մտերիմ և համարձակախօս երիտասարդ մը, Պ. Ժօրժ, որ նոյն պահուն ներս կը մտնէր. — Կը կարծէի թէ դեռ շատ երկար կը լինի ձեր բացակայութիւնն. այդ հոգ չէր, միայն թէ Բերա ամեն ոք կը կարծէր թէ ձեր գրազրին պաշտօն յանձնած էք նաև ամեն օր կառքով պտոյտ ընել ձեր տիկնոջ և օրիորդին հետ, որոց յաճախ կը պատահէի, . . . այս կարգի անդէպ խօսակցութեանց մասնագէտ էր Ժօրժ և դեռ պիտի չարունակէր երբ Մուրովեան սկսաւ գրել:

Առ Պարոն Տիրան , ի Պէշիկթաշ

«Այս ժամուս միայն ստուգեցի թէ պատասխանատու և պատճառ չես այն «Վաստուցս զոր դիպուածք ինձ պատճառեցին , և չարք քեզ վերագրեցին . կը ժխտեմ որ դաս դորձոցս՝ գլուխն . Մ . «Մուրով» : Օհան որ սոյն նամակն տարաւ անմիջապէս Տիրանի տունն , տեսաւ որ Աննա տուտուի ննջեցեալը կը հանեն , Մաթիկ աղա արդէն յունվար 2 ին մութացած էր ի հող ուր կը կարծէր իւր սիրելին : Եւ ո՞վ էին այն չարեր որ Տիրանի վերագրած էին ամէն աղէտ . Մուրովեան «Թիկը» էն ուղղակի տուն գացած էր երբ Նիքոլի որ քանիցս Տիրանէ յանդիմանուած էր իւր անհաւատարիմ վարմանց համար , առիթ գտաւ ներկայանալու , նախ տարով սա լուրն թէ «Ամալիա» ընկղմած և Տիրան չէր ապահովագրած անոր բեռն , և ապա , լաւ գնօք չէր վաճառած 40,000 հէքթօլիտը ցորենը , ցած ձայնիւ յարեց նաև թէ Տիրան ստէպ Բերա կը պտտէր օրիորդի մը և տիկնոջ հետ , որք վստահելի երևոյթ չունէին ,

Նիքոլի չէր ճանչեր Մեսրոպի կինն ու աղջիկնս իսկ տիկինն առիթ գտաւ՝ ոչ միայն չի ճշդելու Նիքոլիի այդ սխալ բանբերութիւնն , այլ և ստիպելու որ զՏիրանն նոյն վայրկենէն հեռացնէ , զի Տիրան Նունիկի սիրոյն հաւատարիմ՝ չէր հրապուրուած ոչ օրիորդ Մուրովեանի պօն րրկատներէն և ոչ ալ այն փայլուն առաւելութիւններէ զորս մայրն ի զուր կը հնչեցըներ անոր ականջին զայն իրեն փեսայ տեսնելու փափաքով :

Աննա տուտուի միջնագարեան կանանչ սնտուկէն ելած նամակէ մը յայտնուեցաւ թէ Տիրան Մուրովեանի ապօրէն զաւակն , կազանդի գիշեր մը պըտղոյ սակառի մէջ զրկուած էր Աննաի տունն , հանգուցեալ Գ . . . էֆ . Թ . . . եանի ձեռամբ , մինչ Մուրովեան և իւր մեղսակիցն կը կարծեն դեռ թէ երախան շատ չէր ապրած :

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0585631

15

• արք Եմմե նշարտ Եղբե սնկ 24 րբ Եաոլ 313 2 Ելոլ
311 արքղ 2 371 ոմոլ րքսնամه سهله نشر اولمشدر